

Kieli keskellä kämmentä

Minä pelkään aina halventavani hullunkurisella olemuksellani ajatuksen ja *pää-idean*. Minä en osaa tehdä eleitä. Eleeni ovat aina päinvastaiset kuin pitäisi, ja se synnyttää naurua ja alentaa aatetta.
F. Dostojevski, Idiotti

PIA SIVENIUS

ABSTRACT

»She's All
Tongues»

It is fairly easy to demonstrate that women's and men's linguistic behaviour reproduces the relationships of oppression found in other areas of male/female interaction. Yet can we conclude from this observation that language itself is oppressive? Answering »yes» to this question seems to give a strong weapon for women in their struggle. In this article, however, both »man» and »woman» are considered to be products of language. For Jacques Lacan the subject is constituted through language as a split subject, it is »born divided». Juliet Mitchell emphasizes that it is the *event* of division which must be explained. In Freud's theory this event is paternal threat of phallic castration. The castration complex brings about the distinction between the sexes. Julia Kristeva aims at destroying all fixed identities by saying that a subject is continually put on trial in a semiotic process which threatens the symbolic order. She claims that motherhood is a specific way for women to express the semiotic. Luce Irigaray points out that Phallus is a signifier which arises to replace the original mark of both woman and man — the navel. The father's function is to deny this original matrix and to build a new matrix, the one of the language. Accordingly, two kinds of relationships are denied: the one between mother and daughter, and the one between women. When denying this it becomes possible to see language as no longer something oppressive but as something neutral and non-sexed. It is precisely this apparent neutrality that women have to struggle against.

Kielen ja vallan sekä kielen miehisyyden ongelma on viime vuosina ollut keskeinen teema feministisessä keskustelussa. Ajatus kielestä seksistisenä, naista sortavana ja naisen diskurssista poissulkevana on ollut lukuisissa teoreettisissa tutkimuksissa esillä. Naisten sortoa kielessä ja kielen avulla ovat valottaneet myös monet empiiriset tutkimukset eroista naisen ja miehen kielenkäytössä eri kulttuureissa. Mm. Thorne ja Henley ovat julkaisseet sarjan tutkimuksia, jotka osoittavat, että naiset puhuvat eri sukupuolista koostuvissa ryhmissä vähemmän kuin miehet, heidän puheensa on oikeakielisempää kuin miesten, he nauravat enemmän miesten vitseille kuin miehet naisten vitseille jne. (Thorne &

Henley, 1975) Empiiristen tutkimusten tulokset tukevat feministien vakuuttuneisuutta kielen osuudesta naisten sortoon ja ne kumoavat ajatukset kielestä juuri naisten »vallan välineenä»; myytin kieleivistä naisista, nalkuttavista ja juoruavista.

Dale Spenderin teoksessa *Man made Language* (1980) väitetään, että kielioppisäännöt, kielenkäyttö ja akateeminen kirjallisuuskritiikki ovat pyrkinet ehkäisemään salaliiton omaisesti naisen omaa kieltä, luovuutta ja naisten keskiä kommunikaatiota. Myös Heinämaa ja Saari- nen pitävät kieltä vallankäytön välineenä ja esittävät wittgensteinilaisen tulkintansa feministien väitteelle kielen peitetystä seksismistä:

»Koska inhimillinen kieli on lähtemättömästi sidoksissa näihin (kielen ulkopuolisiin) instituutioihin, rakenteisiin ja elämänmuotoihin, myös kieli on naista alistava, patriarkaalinen ja seksistinen.» (Heinämaa & Saarinen, 1983 s. 58) Tässä he viittaavat yhteiskuntamme keskeisiin instituutioihin, rakenteisiin ja elämänmuotoihin, jotka ovat systemaattisesti naista alistavia. He olettavat perustavan, vailla »lähdetä» olevan sidoksen vallitsevan kielen ja maailman välillä.

Nämä keskustelut tuntuvat vastaavan naisten kokemusta ja ne ovat tarjonneet mahdollisuuden kuvata naisten kokemaa sortoa ja naisten hiljaisuutta kulttuurimme eri aloilla. Ne kuvaavat tilannetta, jossa naiset tuntevat eleillään ja koko ruumiillaan vaarantavansa asiallisen keskustelun, pääidean.

Dale Spenderin teos vakuuttaa naisille, että heidän kokemansa sorto on todellista ja yleistä, ei vain kuviteltua ja henkilökohtaista. Spenderin mukaan sorto on myös suunniteltua ja systemaattista, ja siten sitä voidaan vastustaa suunnitelmallisesti. Kate McKluskie toteaa kuitenkin: »On vallan helppoa osoittaa, eikä kukaan siitä ylläty, että miesten ja naisten kielenkäyttö sisältää samat sortosuhteet kuin mitkä vallitsevat muillakin naisten ja miesten vuorovaikutuksen alueilla. Kuitenkin on loogisesti väärin päätellä tämän huomion perusteella, että itse kieli on sortavaa.» (McKluskie, 1983 s. 52) McKluskie pitää ongelmana sitä, että teoreettinen ja intellektuaalinen pohdinta naisen sorron alkuperästä usein neutraloi ja epäpoliittisoi naiskysymyksen ja naisten tuntemaan aggression sortajaa kohtaan. Teoreettinen pohdiskelu tuntuu usein olevan vastakkaista naisten poliittisen toiminnan ja tietoisuuden nostamisen kanssa, hillitsevän ja vaimentavan sitä. Vievän siltä aseet. Se ei puhu välittömästi koetusta epäoikeudenmukaisuudesta.

Tietoisena tästä ongelmasta esittelen Ranskassa 1960-luvulta lähtien käytyä teoreettista keskustelua kielen ja sukupuolisuuden välisistä suhteista. Tämä keskustelu on nyt siirtynyt myös laajemmin naisten pohdittavaksi, erityisesti Juliet Mitchellin ja Jacqueline Rosen toimittaman artikkelikokoelman ansiosta. (Mitchell & Rose: *Feminine Sexuality*. Jacques Lacan and the école freudienne.)

Nainen on ilmainen

Lacanin teoriaan pohjautuvassa keskustelussa herätetään kysymys siitä, onko »naisia» ja »miehiä» olemassa muutoin kuin kielen määrittäminä. »Nainen» ja »mies» ovat ilmaisia kielessä ja määriteltävissä ainoastaan sikäli kuin he eroavat toisistaan, kuvastavat ilmaisuna eroa. Kysymys ei siten ole biologisesta sukupuolten määräytymisestä eikä myöskään kulttuuriin sidoksissa olevasta sosiaalistumisesta joko naiseksi tai mieheksi. Lacanin teoriassa sukupuoliero sisäistetään kielen kautta, kieleen sisältyvään jakautumiseen liittyen.

Teoria pohjautuu Saussuren lingvistiseen näkemykseen, jossa ei oleteta suoraa vastaavuutta ja suhdetta kielen, puhujan ja maailman välillä. Kielen järjestelmä (langue) on välttämätön, jotta puhetapahtumat (parole) olisivat järjellisesti ymmärrettävissä. Mutta toisaalta puhetapahtumat ovat välttämättömiä itse kielen järjestelmän synnylle. Kieli ymmärretään merkkijärjestelmäksi, jossa merkit ovat mielivaltaisia ja konventionaalisia, ja yksittäisiä merkkejä eivät määritä niiden olennaiset ominaisuudet vaan ne muista merkeistä erottavat erot. Siten diskurssi, tekstuaalinen käytäntö ymmärretään sekä merkityksen että subjektin tuotantotapahtumaksi.

Lacan on tulkinut Freudin teoriaa Saussuren lingvistiikan tarjoaman käsitteistön avulla. Lacanin mukaan tiedostamatonta ja seksuaalisuutta ei voi ottaa annettuina tosiasioina. Ne ovat rekonstruktioita. Näin asian ymmärsi myös Freud, joka korosti, että psykoanalyysi ei pyri kuvailemaan sitä mikä nainen on, vaan se kysyy miten naiseksi tullaan (Freud, 1964 s. 508). Lacanin mukaan myös »nainen» on tuotettu merkki, ei olemus. Avain »naisen» ongelman ratkaisuun ei ole biologia tai kulttuuri vaan semiotiikka.

Ihmislapsi syntyy kieleen. Kieli on olemassa ennen kuin kohtaamme sen, se puhuu meidät vaikka luulemmekin oppivamme puhumaan sen — oppiessamme puhumaan. Siten meillä ei ole esikielellistä subjektiivisuutta, jonka opimme »ilmaisemaan» kielessä, päinvastoin, kieli tuottaa meidät subjektina. Kieli on ulkopuolellamme, se kuuluu toiselle. Lacanin teorian määrittelemä subjekti ei ole kokonaisuus, jolla on identiteetti vaan se on olento, jonka luo halkea-

ma tai radikaali jakaantuma. Subjekti tarvitsee toista sanoakseen »minä», sanoakseen sen toiselle.

Lacanin teoriassa subjekti ikään kuin hajakeskitetään, ymmärretään jakaantuneeksi subjektiksi, jolla ei ole keskusta eikä ydintä. Keskus ja identiteetti ovat kielen omaksumista edeltävän ajan, peilivaiheen, tuottamaa fantasiaa. Juliet Mitchellin mukaan olennaista on selittää jakaantuminen tapahtumana. Hän korostaa, että kysymyksessä on todellakin historiallinen *tapahtuma* (event) ja että sukupuoli ero voidaan määrittää suhteessa jakaantumistapahtumaan. Ei ole olemassa mitään annettuja nais- ja miesentiteettejä, jotka täydentäisivät ja tyydyttäisivät toisensa. Subjektiksi ei voi tulla sukupuoli-ajan tuolla puolen, vaan ihmisen on valittava ollako mies tai nainen. Tällainen valinta ei käy yksin biologisten sukupuoliominaisuuksien kanssa, eikä sen suhteen voi kukaan olla lopullisen varma. (Mitchell & Rose, 1982 s. 6)

Minkä eron perusteella valinta voidaan suorittaa? Freud korosti, että eron tunnusmerkki on fallos, ei mikään muu.

Kysymys falloksesta ja kastraatiokompleksista on ollut keskiössä useimpien naispsykoanalyttikkojen Freud-kritiikissä. Mitchell korostaa kuitenkin, että kastraatiokompleksin ajatus oli keskeinen tulos Freudin teoreettisessa työssä. (Mitchell & Rose, 1982 s. 13–15) Kastraatiokompleksin ajatus tuo mukaan kolmannen, ulkopuolisen tekijän tarkasteltaessa äidin ja lapsen muodostamaa näennäisesti vain kaksi tekijää käsittävää dyadia. Lacanin mukaan kolmas tekijä on Laki eli isän metafora (nom-du-père). Isä kieltää äiti-lapsi -dyadin, katkaisee epäyhteiskunnallisen ykseyden. Siten naispsykoanalyttikkojen ja feministien pyrkimys keskittyä äiti-lapsi -suhteen ja erityisesti äiti-tytär -suhteen ongelmiin jättää vaille huomiota ulkopuolisen termin, joka kielen, symbolifunktion, kautta rikkoo imaginaarisen ykseyden. Ajatus kastraatiosta on Jacqueline Rosen mukaan Lacanilla keskeinen käsite siksi, että se aina viittaa isän lakiin. (Mitchell & Rose, 1982, s. 37)

Ajatuksen isän laista Lacan yhdistää halun (désir) käsitteeseen. Äidin ja lapsen välinen suhde sisältää vaatimusten ja tarpeiden tyydyttämisen tai tyydyttämättä jäämisen lisäksi myös äidin halun/halun äitiin. Lapsella on toive olla se

mitä äiti haluaa. Tässä fallos symbolina tulee ilmaisuksi sille puutteelle, että lapsi ei voi olla se mitä äiti haluaa. »Kastratio tarkoittaa ennen kaikkea tätä: lapsen halu äitiin ei kohdistu äitiin vaan äidin tuolle puolen, objektiin, falloksen, jonka asema on ensin imaginaarinen (objekti jonka oletetaan täyttävän äidin halun) ja sittemmin symbolinen (kun tajutaan, että tätä halua ei voi tyydyttää).» (Mitchell & Rose, 1982 s. 38) Siten isä hajottaa kuvitteellisen ykseyden osapuoliksi, jotka symbolifunktion kautta muuttuvat sukupuoliiksi.

Kastraatiokompleksi tuottaa eron sukupuolten välillä ja ne eri asemat jotka vastaavasti on miehitettävä. Se tuottaa naisen ei-koko-naiseksi sikäli, että fallos erottavana tunnusmerkkinä määrittää miehen kokonaiseksi. Siten »nainen» edustaa paikkaa, johon puute on heijastettu. Nainen on määritelmän mukaisesti poikkeus, häntä ei voi olla muuten kuin »asioiden luonteen vuoksi (joka on sanojen luonne), poissuljettuna». Kysymys on diskurssin antamasta määritelmästä, jossa sekä nainen että mies ovat pelkkiä ilmaisuja.

Isännätön äidinkieli

Naiset ovat vastustaneet jyrkästi sitä, että heidät määritetään miehen seksuaalisen tunnusmerkin avulla. He epäilevät sitä, voiko falloksen erottaa täysin miehen sukupuolielimestä peniksestä. Ja joka tapauksessa, vaikka falloksen ymmärtääkin symboliksi, joka kielessä määrittää miehet ja naiset, eikö se silti kohtuuttomasti syrjäytä naisen itsenäistä seksuaalisuutta ja tee naista ei-miehen, negatiivisuuden, paikaksi? Yrittäessään vapauttaa itsensä yhtäaikaista fallisen termin ja kielen dominanssista naiset ovat esittäneet toisen termin, ruumiinsa, äidin ruumiin tai reproduktiivisen funktion ylittävän klitoriksen, kielensä ja sukupuoliisuutensa tunnusmerkiksi.

Hélène Cixous esittää, että naisten on kirjoitettava ja puhuttava koko ruumiillaan, päästettävä vapaaksi kahlitut ruumiinsa alueet, otettava haltuunsa oma ruumiinsa ja annettava sen puhua. (Cixous, 1976) Cixous'n omat kirjalliset kokeilut ovat vaikuttavia ja voimakkaita, mutta niiden teoreettinen perustelu jää niukaksi.

Julia Kristeva on tehnyt kiinnostavaa teoreet-

tista kehittelyä. Hän toteaa Lacania seuraten, että hän tarkoittaa naisella juuri sitä mikä ei ole esitettävissä, »nainen ei voi 'olla': hän on juuri sitä mikä ei kuulu *olemisen* järjestykseen. Siksi naisen käytäntö voi olla vain negatiivista, vastakkainen sille mikä jo on olemassa...» (Kristeva, 1974 a s. 137) Kristeva tuntuu hyväksyvän fallisen termin sukupuoli-identiteettiä merkiksi, mutta hän pyrkii hajottamaan kiinteät identiteetit, jopa sukupuoli-identiteetit, ja liikkumaan kielen ja subjektin rikkoutumisen rajoilla.

Kristevan teoreettinen työ on suuntautunut erityisesti symbolifunktiota edeltävän *semioottisen* järjestyksen rakentumisen tutkimiseen.

»Oletan ilman muuta, että lapsen (infans) osalta on olemassa symbolifunktion esivaihe, mutta haluan toisaalta myös väittää, että on postuloitavissa evoluutio, joka johtaa meidät kehittämään *erilaisia modaliteetteja*, joilla tähän funktioon päästään, ja että ne myös vastaavat erilaisia psyykkisiä rakenteita.» (Kristeva, 1983 s. 48)

Semioottinen ei Kristevan mukaan sisällä ilmaisuja, mutta se on silti ilmaisujen synnyn paikka. Se on viettiheterogeenisuuden alue: esiverbaalinen rytmien, melodioiden ja sävyjen alue. Semioottinen on äidin aluetta, mutta Kristeva ei samaista äitiä ja naista semioottiseen ja symbolista isään. Tämänkaltainen yhdistäminen tarjoaisi liian yksinkertaisen pohjan selittää maskuliinisen kielen ja vallan dominanssi. Kristevan mukaan symbolisen omaksumisessa naiset on määritelty häviäjiksi, he ovat pseudomiehiä, maskeerattuja miehiä tai marginaalisessa asemassa olevia naisia. Mutta symbolinen järjestys ja kieli mahdollistavat erottautumisen äidistä, mikä puolestaan on edellytys subjektin syntymiselle.

Kristevan ajatusta on arvosteltu feministien keskuudessa. Esimerkiksi Rosalind Jones kritisoi Kristevaa siitä, että hän ei esitä naisille mitään ulospääsyä Lacanin rakentamasta kehikosta. (Jones, 1983 s. 62) »Ulospääsyä» Kristeva ei tosiaankaan esitä. Kuitenkin se, että Kristeva ymmärtää semioottisen ja symbolisen ei vain toisiaan seuraaviksi järjestelmiksi vaan myös jatkuvasti vuorovaikutuksessa oleviksi, avaa myös naisille mahdollisuuden ilmaisuun ja ilmaisun rikkomiseen. Kristeva näkeekin tavoitteeksi vallankumouksen runouden avulla, käy-

mistilassa olevan subjektin (sujet en procès) runollisen työn, joka rikkoo normaalia kommunikaatiota. (Kristeva, 1974 b) Ongelmaksi feministien kannalta jää edelleen, että Kristeva hylkää eron tekemisen naisen ja miehen välillä biologian pohjalta tai jonkin naisen erityisen sukupuolisuuden perusteella ja pysyy symbolisen järjestyksen määrittämässä eron käsitteessä. Kristeva puhuu vain subjektista ja subjektin hajoamisesta semioottisen ja symbolisen vuorovaikutuksessa, semioottisen purkautuessa normaaliin kommunikaatiokieleen ja järkyttäessä symbolista järjestystä.

Toisaalta Kristevalla on tarkastelussa mukana myös ruumis ja sen kieli, joka rikkoo symbolista järjestystä. Kysymyksessä on äidin ruumis, jonka tehtävänä on toimia suodattimena tai kynnyksenä luonnon kohdatessa kulttuurin. »Äidin ruumis kiemurtelee irti diskursiivisesta otteesta ja kätkee välittömästi avainsanan, joka on otettava sosiaalisesti ja biologisesti huomioon.» (Kristeva, 1980 s. 241) Kristeva ei kielä sitä, etteikö nainen/äiti olisi aina isäfunktion alainen symboloiva ja puhuva subjekti. Mutta kuitenkin hän näyttää olettavan fallisen halun rinnalla toisen halun, äitiyden toiveen, joka on ei-symbolisen, ei-isällisen synn aiheuttamaa. »Nainen ei ole mikään nomadi eikä miesruumis, joka tulisi lihalliseksi vain eroottisessa intohimossa. Äiti on pysyvä jako, itse lihan jakaantumisen ja sen seurauksena kielen jakaantumisen — äitiyden alusta asti.» (Kristeva, 1983 s. 240—241)

Äitiyden erityisyyden Kristeva yhdistää laji-olemukseen ja kuolemaan, mutta myös naisen »geneologiaan». Hän toteaa, että äitiydessä nainen ja äidin ruumis uudelleen yhtyvät. Synnyttämällä nainen saa yhteyden omaan äitiinsä: hänestä tulee ja hän on oma äitinsä, he ovat samaa jatkumoa joka erottautuu. »Näin nainen aktualisoi äitiyden homoseksuaalisen puolen, jonka kautta nainen on samanaikaisesti lähempänä viettimuistiaan, avoimempi psykoosilleen ja kieltää näin sosiaalisen ja symbolisen siteen.» (Kristeva 1980 s. 239) Tähän liittyy naisen kokemana erityinen nautinto (jouissance). Äitiys on pysyvää jakaantumista, jakoa itse lihassa ja siten jakoa kielessä; vieras ja kahdentunut tila.

Se, että Kristeva korostaa äitiyttä naisen erityisenä mahdollisuutena horjuttaa symbolista

järjestystä ja kieltä, on herättänyt myös arvostelua. Rosalind Jones kysyy, eikö äitiyden vaatimus olekin vuosisatoja vanha patriarkaatin ylläpitämä vaatimus, joka alistaa naisen vain reproduktiiviseen funktioonsa. (Jones, 1983 s. 62) Kristeva ei koskaan erota naista ja äitiä täydellisesti toisistaan. Naista ei voida palauttaa reproduktiiviseen tehtäväänsä, mutta ei myöskään millään yksinkertaisella tavalla voida erottaa 'naista' ja 'äitiä' ja rakentaa kiinteä identiteetti jomman kumman pohjalta. Jane Gallop pitää merkittävänä sitä, että Kristeva puhuesaan äitiydestä puhuu »äidin paikalta». Äiti ei ymmärrä eikä ohjaa prosessia, joka hänet jakaa. Kenelläkään ei ole auktoriteettia ilmaista äitiyden kokemusta tai edustaa sitä. Äiti ei ole äitiyden isäntä.

Gallopin mukaan Kristeva kuitenkin asettuu äitiyden paikalle ja puhuu siltä fallisena äitinä. Tämä skandaalimainen teko auttaa rikkomaan muutoin helposti rakentuvan ajatuksen naisten idyllistä, jossa ei ole representaatiota vaan vain välitön ykseys. (Gallop, 1982 s. 117—118) Fallisen äidin käsite tuo mahdollisuuden sekä käyttää että kritisoida valtaa. Ehkä juuri se, että Kristeva pitää kiinni fallisista kategorioista ja puhuu niiden avulla puhumattomissa olevasta, auttaa purkamaan näennäisen luonnollisen logiikan, joka yhdistää falloksen, isän, vallan ja miehen toisiinsa. Se tarjoaa mahdollisuuden identiteettien rakentumiseen, mutta samalla ristiriitaisuudessaan purkaa identiteettien kiinteyttä.

Kieli kieltää

Myös muut naisteoreetikot ovat yrittäneet löytää äitiydestä naisen omaa kieltä. Luce Irigaray toteaa, että fallos kohoaa napanuoran paikalle. Fallos tulee mies-isän maailman ja mies-isää varten olevan maailman organisaattoriksi ja syrjäyttää napanuoran synnyttämän sekä miehen että naisen alkuperäisen merkin, navan. Irigaray puhuu alkuperäisestä matriisista, jossa sekä lapsi että äiti ovat yhtenäisiä, mitään halkaisua ei ole tapahtunut. Vasta isän funktio erottaa alkuperäisen matriisin asettaen sen tilalle kielen matriisin. Kieli kieltää. Se kieltää ensimmäisen ruumiin ja ensimmäisen kodin, jossa vallitsevaa suhdetta Irigaray kuvaa käsitteellä

corps-à-corps avec la mère. (Irigaray, 1981) Irigaray toteaa, että Lacanin teorian määrittelemä subjektin topologia käyttää subjektin, joka aina on *maskuliininen* subjekti, hyväksi naiseuden symbolisoinnin maaperää. Tällöin suljetaan äidin ja tyttären välisen rakkauden sykli. Irigaray esittää tavoitteeksi tuon syklin uudelleenavaamisen. Naiset ovat äitejä ja tyttäriä. Sykli on yksi ja sulkeutunut, kuten äärettömyyden merkki. (Irigaray, 1984 s. 103—104)

Irigaray on tehnyt kirjallisia kokeiluja, joiden kautta hän on yrittänyt avata edellä kuvattua sykliä. Hän on kirjoittanut teoksen *Et l'une ne bouge pas sans l'autre* (1979), joka sisältää äidin ja tyttären välistä puhetta. Mutta Irigaray korostaa myöskin, että naiset eivät saa alistua reproduktion edellyttämään rooliin vaan heidän on myös ilmaistava oman ruumiinsa ja sukupuolisuutensa moninaisuuden tuottama erityinen olemuksensa. Heidän on löydettävä oma sukupuoli-identiteettinsä ja autoeroottisuutensa. Se edellyttää, että korostetaan diskurssissa vaille huomiota jääviä asioita, erityisesti naisten välisiä suhteita. (Irigaray, 1981 s. 30—31)

Naisten keskinäisessä maailmassa on Irigarayn mukaan aina vähintään kaksi akselia, vertikaalinen ja horisontaalinen:

— tytär — äiti, äiti — tytär

— naisten kesken, siskojen kesken

Freudn mukaan naiseksi tulo edellyttää, että vertikaalinen akseli katkaistaan. Äidin ja tyttären välinen sidon on rikottava pojan ja isän aseman takaamiseksi. Mutta ilman vertikaalista akselia ei naisten välinen suhde voi kehittyä. Isän katkaisema äiti-tytär -akseli ja pystyttämä isä-poika -akseli ei tunnusta lainkaan naisten välistä suhdetta. Ei ole olemassa maailmaa naisia varten. Tai se on aina ollut olemassa, mutta latenttina ja torjuttuna. »Koska naiset ovat aina olleet miehen inkarnaation, ruumiin ja maailman välittäjiä, he eivät ole koskaan tuottaneet omaa erityisyyttään.» (Irigaray, 1984 s. 106)

Jacqueline Rose on kriittinen näihin Irigarayn korostuksiin nähden. Hän toteaa, että Irigaray lähtee alkuperästä, alkupisteestä, joka on äidin ruumis, eriytymätön alue ja kuitenkin tyttö tunnistaa siinä itsensä. Tämän jälkeen tytön on torjuttava tai jätettävä vaille arvoa tunnistamisen merkitys voidakseen asettua fallisen termin ja symbolisen järjestykseen. Rosen mukaan

tällöin oletetaan alkuperäisen yksi yhteen -suhteen mahdollisuus (tyttö tietää/tunnistaa itsensä äidissä), ja tämä sulkee pois Lacanin kehittämisen halun käsitteen sekä subjektin jakaantumisen. Naisen erityisyys osoitetaan suoran, välittämättömän ja epäproblemaattisen äitisuhteen kautta. »Tällä tavoin kielletään jakaantuminen ja annetaan naiselle pääsy kielen eri tasolle, missä sanoja ja asioita ei eroteta ja missä äidin ruumiin todellisuus uhkaa tai estää naisen pääsyn kieltoon ja lain piiriin.» (Mitchell & Rose, 1982 s. 55) Rose katsoo, että tämä on yritys luoda jakaantumisesta vapaa subjektiivisuuden muoto ja koko symbolifunktio tulee kiistetyksi. Rose ei pidä mahdollisena välittämättömän, esidiskursiivisen todellisuuden olemassaoloa, paikkaa joka edeltäisi lakia. Femininiinistä ei ole olemassa kielen ulkopuolella. (Mitchell & Rose, 1982 s. 56)

Rose ei kuitenkaan arvioi Irigarayn horisontaalista akselia (naisten välistä puhetta), jota tämä yrittää tuoda esiin korostamalla kielen sukupuoli- ja ruumiillista luonnetta. »Niin muodollinen kuin kieli onkin, sen ravintoa ovat veri, liha ja aine. Kuka ja mikä sitä ruokkii? Kuinka lasku maksetaan?» (Irigaray, 1984 s. 122) Naisen on vaikea puhua, jos diskurssissa lähdetään ajatuksesta, että kieli, tieteelliset lait ja totuus ovat neutraaleja ja universaaleja ja oletetaan, että ne lausuva subjekti ei ole niihin osallinen, ruumiillinen eikä morfologisesti määrytynyt.

»Neutraali» subjekti on itse asiassa sukupuolesta näennäisen vapaa maskuliininen subjekti. Nainen voi olla subjekti vain täyttämällä miehiset standardit, jotka eivät mitenkään huomioi naisen erityisyyttä, *eroa*. Sukupuolieron kieltäminen ja naisen määrittäminen vain miehen täydentäjäksi, miehestä eroavaksi, on Irigarayn mukaan seuraus vanhasta symmetrian unelmas- ta. Irigaray pyrkii rikkomaan unelman symmetriasta ja etsimään naisen paikkaa kielessä osoittamalla kielen sukupuolisen luonteen. Irigaray toteaa, että miesten ja naisten tuottamaa diskurssia voidaan kuvata seuraavalla esimerkillä heille tyypillisistä lauseista.

Miehelle tyypillinen lause on, kun kaikki muuntelut on huomioitu: »Minua kiinnostaisi tietää rakastetaankohan minua» tai »Minusta tuntuu, että minua ehkä rakastetaan».

Naiselle tyypillinen lause on: »Rakastatko sinä minua?»

Ensimmäisessä lauseessa viesti sulkeutuu puhujan ympärille. Subjekti puhuu itselleen, epäilee ja kysyy »kuka minä olen?». Lause ei tarjoa mahdollisuutta puhua toiselle. Sen viesti reflektoi itse tuottajaa ja se on siinä määrin välitettyä, ettei toinen joka lauseen kenties kuulee (vaikkei häntä olisi kuulemaan kutsuttukaan) ymmärrä kuin vaivoin mitä se tarkoittaa.

Toinen on suljettu pois niin puhujana kuin kuulijanakin. Hänelle jää mahdollisuus vain joko huutaa tai kysyä »rakastatko *sinä* minua?». Tämä on kysymysmuoto, joka esittää viestin saavuttamattomassa muodossa. Sinän myöntävä tai kieltävä vastaus kaiku lausumassa. Subjekti joka näyttää tuottavan viestin onkin vain vastaanottajan mahdollinen objekti. Ainoa subjekti on »sinä».

Dramatiikka »minän» ja »sinän» välillä esiintyy Irigarayn mukaan useimmiten muuntuneessa muodossa tavanomaisessa diskurssissa ja myös tieteellisessä diskurssissa. Miehen »minä»-ilmaisut ovat yleensä muuntuneita kolmanneksi persoonaksi tai passiiviksi. Subjekti on naamioitunut maailmaksi ja totuudeksi. Kukaan ei ole vastuussa diskurssista, se on neutraali ja universaali, vailla ruumista ja sukupuolisuutta. Vastuussa oleva on piilossa, ja kieli on pudonnut taivaasta tai versonut maasta. (Irigaray, 1984 s. 128—130)

Mutta naiset kohtaavat vain vaihtoehdon: joko olet nainen tai puhut-ajattelet, missään tapauksessa et voi tulla kielen subjektiksi. Naiset ovat melun ja laulun välissä. He pyrkivät yksin tai yhdessä irrottautumaan »sinästä», luomaan maailman itselleen, itseään varten. Siksi he meluavat, löpöttelevät, puhuvat keskenään käsittein: »kuten sinä», »minä myös», »minä vielä enemmän». Mutta samalla he asettavat kyseenalaiseksi kielen neutraaliuden, tuovat esiin oman maanpakolaisuutensa. He eivät kuitenkaan pyri maanomistajiksi. »Heidän valtansa ei perustu maailman tai maailmojen rakentamisen teleologiaan, eikä siihen, että mentäisiin jotakin *kohti*. Naiset liikkuvat melkein liikkumatta. — — Genealogian meno ja paluu toistuvat heissä loppumattomiin niin kuin katkeamaton maailmanympärysmatka.» (Irigaray, 1984 s. 104) Naiset eivät pyri rakentamaan omaa maailmaa,

vaan kiertämään maailmojen ympäri, näyttämään niiden rajat.

Siirtyilevä subjekti

Myös Gaytari Spivak kysyy, onko naisen mahdollista olla subjekti diskurssissa. Hän toteaa, että jos nainen vain yrittää vastata kysymykseen »mikä nainen on?», hän jää kysymyksen objektiksi. Tilanteen voi muuttaa kysymällä: »kuka minä olen?», mutta tällöin palataan oletukseen suvereenin subjektin olemassaolosta, ajatuksen subjektista ilmaisun tuottajana, merkityksenannon keskuksena. (Spivak, 1983 s. 186)

Jacques Derrida on esittänyt voimakasta kriittikiä keskuksen ylivaltaa kohtaan struktuurissa. Hän katsoo, ettei keskuksella ole mitään luonnollista asemaa. Päinvastoin, »keskus» käsitteenä ajattelun klassisissa malleissa on rakenne, joka on syntynyt sen kautta, että toiset termit tai ilmaisut on asetettu etusijalle toisiin nähden. Derrida on tutkinut äänen ylivaltaa eli fonosentrismiä kielitieteessä, lain ylivaltaa eli logosentrismiä filosofiassa ja falloksen ylivaltaa eli fallosentrismiä psykoanalyysissa. Hän on myös osoittanut yhteyden, joka vallitsee logoksen ja »etuoikeutetun ilmaisun» falloksen välillä. Derrida kutsuu sitä fallogosentrismiksi. Ongelmaksi jää, mikä on naisen paikka tiedon logosentrisen käsittämisen ja sukupuolisuuden fallosentrisen ymmärtämisen paineessa.

Derridan kaltainen dekonstruoiva filosofi epäilee fallogosentristä toivetta löytää totuus, merkitys joka vastaisi täysin suvereenin, kokonaisen subjektin intentiota. Hänelle nainen ja naisen tyyli edustaa ilman keskusta toimivaa diskurssia. Spivak toteaa, että Derrida vaatii meitä tiedostamaan sen, että kaikki ihmiset ovat väistämättä keskukselta syrjään siirrettyjä (displaced), mutta keskusta parhaana pitävässä diskurssissa on vain naiset tällaisiksi diagnosoitu. (Spivak, 1983 s. 170) Spivak kuitenkin epäilee, että dekonstruoivan diskurssin »mallina» toimiva nainen jää edelleen diskurssissa yleistyksi naiseksi ja tulee määritetyksi vain erilaisin kieltävin, negatiivisin termein. Voidakseen taata naisen toimimisen »mallina» dekonstruoivan filosofin on siirrettävä nainen syrjään keskukselta kahdesti.

Selvittääkseen mitä hän tarkoittaa kahdesti

keskukselta syrjään siirretyllä naisella, Spivak selostaa Freudin käsitystä tytön naiseksi kehittymisestä. Freudin teoriassa poika pysyvästi ja palauttamattomasti irrotetaan äidistä, halunsa alkuperäisestä objektista. Poika on kuitenkin syntynyt subjektiksi, joka haluaa oikeaa objektia. Ja hän on kykenevä muodostamaan »oikean» lauseen: »Olen subjekti joka haluaa objektia». Tyttö sen sijaan siirretään kahdesti syrjään keskukselta. Hän on ensinnäkin epävarma näyttelijä — Freudin mukaan alun perin pieni mies. Toiseksi hän haluaa alun perin väärää objektia — äidin sijasta halun on suuntauduttava isään. Siksi tyttö ei voi muodostaa »oikeaa» lausetta, vaan hänen lauseensa kuuluu: »Olen (naamioitunut subjekti) joka haluaa (väliaikaisesti) (väärää objektia)».

Sama ajatus näkyy Spivakin mukaan Derridalla, kun tämä toteaa: »Ei ole olemassa mitään naisen olemusta, koska nainen siirtää ja siirtyy itse itsestään... Sillä jos nainen *on* totuus, *hän* tietää että totuus ei ole, että totuudelle ei ole sijaa ja että totuutta ei ole kenelläkään.» (Derrida, 1979 s. 52) Tällöin näyttää siltä, että miehen dekonstruoiva diskurssi (kuten fallosentrikin) voi ilmaista oman siirtymisensä keskukselta syrjään (kuten fallosentrikin oman sijoittumisensa keskukseseen) pitämällä naista objektina tai kuvana. Tämän avulla mies voi problematisoida oman asemansa subjektina, mutta ei kuitenkaan luopua asemastaan subjektina. Mies voi dekonstruoida falloksen vallan diskurssia »omana erehdyksenään». Hänelle halu naisen nimeen yhdistyy siihen, että hän haluaa asettaa kyseenalaiseksi »metafyysisen tavan yhdistää filosofin *me*-sana 'me miehet' -ajatuksesi, jolloin *me* edustaa koko ihmiskuntaa». (Spivak, 1983 s. 172—173)

Sen sijaan kahdesti siirretyt naiset eivät voi irrottautua tästä siirrostaan väittämällä: »*me* on samaa kuin *me* naiset», eivätkä myöskään väittämällä: »Affirmatiivisen dekonstruktion diskurssissa 'me' olemme 'naispuolinen tekijä', mikä ei tarkoita 'naista henkilönä'.» (Spivak, 1983 s. 174) Dekonstruktion diskurssissa nainen toimii radikaalisti toisena, mutta ei ole todella olemassa. Silti nainen on yksi siirtämisen tärkeistä nimistä; dekonstruktion erityismerkki?

Spivak haluaa kuitenkin puhua naisesta myös ruumiillisena olentona. Hän sanoo tällöin pu-

huvansa yksinkertaisesta laista, joka on kirjoitettu naisen ruumiiseen reproduktion historiallisena instrumenttina. Naisen ei tarvitse todistaa äitiyttä. Falloksen, yleisen lain, instituutioita tarvitaan, jotta isyys ja auktoriteetti voidaan osoittaa. Tässä kapeassa mutta vaikuttavassa ja todessa mielessä, naisen ruumiin ollessa äidin ruumis, voitaisiin kenties dekonstruoida itse logosentrismen ja siirtämisen vastakohtaisuus. (Spivak, 1983 s. 184) Tällöin nainen voisi vapaasti siirtyä keskukseen tai keskuksesta syrjään.

* * *

Naisten teoreettinen keskustelu kielestä keskittyy nainen/äiti -suhteeseen. Silti naiset eivät yritä pystyttää uusia merkityksiä äitiyden yhteiskunnalliseen tekstiin. Tavoite ei ole äiti-fallosen pystyttäminen äitiyttä hallitsevaksi subjektiksi, jolloin diskurssi uudelleen tuottaisi naisen väistämättä objektina. Mutta äiti-fallosen avulla voidaan työstää käsite-metaforia, jotka tietoisesti pyrkivät luomaan erilaisen merkityssysteemin.

Voiko uusien merkityssysteemien etsiminen rikkoa miehistä diskurssia ja kieltä, vai jääkö se teoreettisuudessaan liian kauaksi naisten elämästä ja toiminnasta? Kysymys ei osu asian ytimeen. Se vain toistaa miehistä diskurssin vaatimuksen näyttää ongelma ja osoittaa sen ratkaisu; rakentaa maailma jota voi objektiivisesti tarkastella ja strategisesti muuttaa. Ranskalaisen naisteoreetikoiden keskustelussa suhtaudutaan erittäin epäilevästi näyttämisen ja osoittamisen vaatimukseen, teoriaan joka korostaa katsetta (teoria, kreik. »katselu», »tarkastelu»). Katseen on nähtävä jotakin, se pystyttää fallosen. Siksi naisten strategiana on valkeiden aukkojen ja sokeiden pisteiden etsiminen, tekstin ja kielen rajojen koettelu/koskettelu.

KIRJALLISUUS

- Cixous, Hélène: The Laugh of the Medusa. — *Signs*. Vol. 1. No 4. 1976.
- Coward, Rosalind & Ellis, John: *Language and Materialism*. Routledge & Kegan Paul. London 1977.
- Derrida, Jacques: *Spurs. Nietzsche's styles*. The University of Chicago Press. Chicago and London 1979.
- Freud, Sigmund: *Johdatus psykoanalyysiin*. Gummerus. Jyväskylä 1964.
- Gallop, Jane: *Feminism and Psychoanalysis. The Daughter's Seduction*. MacMillan Press. London 1982.
- Heinämaa, Sara & Saarinen, Esa: *Olennainen nainen*. WSOY. Juva 1983.
- Irigaray, Luce: *Le Corps-à-corps avec la mère*. Les Editions de la pleine lune. Ottawa 1981.
- Irigaray, Luce: *Éthique de la différence sexuelle*. Les éditions de Minuit. Paris 1984.
- Jones, Rosalind: Julia Kristeva on Femininity: The Limits of a Semiotic Politics. — *Feminist Review No 18, November 1984*.
- Kristeva, Julia: La Femme, ce n'est jamais ça. — *Tel Quel No. 59. 1974 a.*
- Kristeva, Julia: *La Révolution du langage poétique*. Paris 1974 b.
- Kristeva, Julia: *Desire in language*. Oxford 1980.
- Kristeva, Julia: *Histoires d'Amour*. Denoel. Paris 1983.
- Lacan, Jacques: *Écrits*. Paris 1966.
- Lacan, Jacques: *Le Séminaire. Livre XX. Encore*. Editions du Seuil. Paris 1975.
- McKluskie, Kate: Women's Language and Literature: A Problem in Women's Studies. — *Feminist Review No 14, June 1983*.
- Mitchell, Juliet & Rose, Jacqueline: *Feminine Sexuality. Jacques Lacan and the école freudienne*. MacMillan Press. London 1982.
- Sivenius, Pia: *Avautua solmuun. Naisnäkökulma ja miesten diskurssi*. Gaudeamus. Helsinki 1984.
- Spender, Dale: *Man Made Language*. Routledge & Kegan Paul. London 1980.
- Spivak, Gayatri Chakravorty: Displacement and the Discourse of Woman, teoksessa Mark Krupnick (ed.): *Displacement. Derrida and after*. Indiana University Press 1983.
- Thorne, Barrie & Henley, Nancy (ed.): *Language and Sex: Difference and Dominance*. Newbury House. Rowley Massachusetts 1975.